

Blut und Boden?

Van boerenland in boerenhand tot boerenland in Oostland

*Scriptie over het leven van Boerenleider Evert Jan Roskam en
zijn betrekkingen bij de Oostkolonisatie van 1940 tot 1945*

Nienke Nahuijsen
studentnr: 3216578
Enny Vredelaan 309
3584 ZL Utrecht
n.nahuijsen@students.uu.nl

Bachelorscriptie aangeboden aan:
Geraldien von Frijtag
als onderdeel van de cursus:
OZSIII – Biografisch Project

Inhoudsopgave

Inleiding	3
<u>Hoofdstuk 1</u>	
Landbouw en organisatie	6
<i>Agrarische verenigingen voor de Tweede Wereldoorlog</i>	6
<i>Na de bezetting; oprichting der Nederlandsche Landstand</i>	9
<i>NOC en Culano; uitzending naar het Oosten</i>	11
<u>Hoofdstuk 2</u>	
Roskam; van boerenzoon tot Boerenleider 1892-1945	13
<i>De jonge jaren</i>	13
<i>NSB lidmaatschap</i>	14
<i>De Boerenleider</i>	16
<u>Hoofdstuk 3</u>	
Betrokkenheid bij de boerenuitzendingen	19
<i>Uitzendingen als ruilmiddel</i>	19
<i>Ideologie</i>	22
<i>Uitzendingen in historische traditie</i>	23
<u>Hoofdstuk 4</u>	
Roskam na de Tweede Wereldoorlog	25
<i>Tenlastelegging en proces</i>	25
<i>Uitspraak</i>	27
<i>Roskam; van Boerenleider tot boer 1950-1974</i>	28
Conclusie	30
Literatuurlijst	32

Inleiding

Al sinds de mens zich vestigde op één plaats, zijn bestaan als jager en verzamelaar inruilde en ontdekte dat men door het houden van dieren en het zaaien van zaden in zijn levensonderhoud kon voorzien is het boerendom één van de belangrijkste schakels in onze voedselvoorziening. In de eeuwen die voorbij gingen was de rol van boer en landarbeider steeds een andere; van zelfvoorzienende boerenfamilies naar landarbeiders op feodale gronden tot veebedrijven met melkmachines en legbatterijen. Hoewel de technologie ons vooruit snelt, ontkomen we niet aan het feit dat we voor onze voedselvoorziening grotendeels aangewezen blijven op de agrarische sector. Melk komt immers nog steeds uit een koe en bloemkool uit de grond.

Voor een ideologie als het nazisme, die boven alles uitgaat van het superieure van het Arische ras, is een verbintenis met de bodem zoals alleen boeren die kennen hét bewijs van verbintenis met de Arische grond. De ‘Blut und Boden’ theorie die hier aan verbonden is, sprak meerdere mensen aan, maar misschien wel in het bijzonder de heer Evert Jan Roskam die in 1892 werd geboren in een boerenfamilie in Ede. Zijn leven lang bleef hij zich aangetrokken voelen tot het boerendom en vocht hij voor wat hij meende dat de rechten van boeren zouden moeten zijn.

Deze scriptie houdt het midden tussen een historische beschrijving van de Nederlandse agrarische organisaties net voor en ten tijde van de Duitse bezetting en een biografische beschrijving van het leven van één speler in deze wereld, te weten Evert Jan Roskam die betrokken was bij de boerenuitzendingen van de NOC. De biografie probeert de motieven die hij had voor het propaganderen van kolonisatie in het Oostgebied te achterhalen.

Hoewel vaak wordt gedacht dat het Duitse Rijk zoals geleid door Adolf Hitler een strak georganiseerde en goed geoliede machine was, laat historicus Mark Mazower in zijn boek ‘Hitler’s Empire’ zien dat het geheel veelal meer een aaneenschakeling van ad hoc improvisatie was en dat de grootte van het Rijk haar uiteindelijke ondergang betekende. De manier waarop leiderschap in de bezette gebieden werd vormgegeven was vaak een stante pede oplossing en betekende bovendien voor ieder land en iedere streek iets anders. Leidersfuncties werden verdeeld onder verschillende spelers en hun bekwaamheid stond niet zelden ter discussie. Bovendien stonden corruptie en onderlinge machtsstrijd de Nazi’s voortdurend in de weg een Wereldrijk te stichten.¹ Dat was niet zoveel anders in bezet Nederland, waar al snel werd gekozen voor het instellen van een Rijkscommissariaat onder

---

¹ Mark Mazower, *Hitler’s Empire, Nazi Rule in Occupied Europe* (Londen 2008).

leiding van Arthur Seyss Inquart. Dat de leider van de NSB, Anton Mussert, en NSB boegbeeld Rost van Tonningen elkaar regelmatig naar het leven stonden, geeft natuurlijk in de eerste plaats blijk van het feit dat de ideologie van het nationaalsocialisme door verschillende personen op andere wijzen uitgelegd werd en dit kon gevolgen hebben voor de manier waarop men een maatschappij wilde (her)inrichten. Ook de agrarische sector, waarover deze scriptie hoofdzakelijk handelt, werd heringericht na de Duitse bezetting. In 1941 werd uit verschillende landbouworganisaties de Nederlandse Landstand opgericht en deze kwam onder de leiding te staan van onze hoofdrolspeler Evert Jan Roskam. E.J. Roskam was Boerenleider tot 1943 waarna hij om dubieuze redenen die later worden behandeld uit zijn ambt werd gezet. In de hoedanigheid van Boerenleider poogde hij, zoals hij na de oorlog te kennen gaf, de Nederlandse boeren te beschermen tegen de grillen van de Duitse bezetter. Zoals zal blijken was dit een taak waar hij meer dan eens in faalde. Vanwege zijn functie als Boerenleider wordt hij ook wel gezien als een spil in de propagandapolitiek van de Nederlandse Oost Compagnie, een organisatie die in 1942 werd opgericht om de Nederlandse exploitatie in het Oost-Europa te bewerkstelligen. Tijdens zijn proces na de Tweede Wereldoorlog werd Roskam ervan beschuldigd te hebben bijgedragen aan de benarde situatie waarin Nederlandse boeren in het Oosten terecht kwamen na hun uitzending. Voor iemand die zo begaan meende te zijn met het wel en wee van de boerenbevolking is het alleszins vreemd te noemen dat hij een rol van betekenis speelde bij uitzendingen die voor de boeren veelal zeer ongelukkig uitpaktten. Deze scriptie probeert daarom antwoord te geven op de vraag waarom Evert Jan Roskam zo actief betrokken was bij de boerenuitzendingen van de NOC.

Het eerste hoofdstuk geeft een meer algemene inleiding op het fenomeen van de boerenverenigingen voor en tijdens de Tweede Wereldoorlog. Het bespreekt de oprichting van de Nederlandse Landstand, de agrarische organisatie waarvan Roskam Boerenleider was en de oprichting van de Nederlandse Oost Compagnie. Het tweede hoofdstuk handelt over het leven van Evert Jan Roskam van zijn geboorte tot en met zijn NSB carrière. Zijn carrière als leider van de Landstand wordt hierin uitvoerig besproken. Dit hoofdstuk is bijna in zijn geheel opgebouwd uit het verhoor dat werd afgenomen in ondervragingskamp Fort Honswijk en dat in te zien is in het Centraal Archief voor Bijzondere Rechtspleging te Den Haag. Zijn leven wordt beschreven zoals hij het zelf verteld heeft tijdens zijn ondervraging op 7 maart 1947, bijna twee jaar na de Tweede Wereldoorlog. In het derde hoofdstuk wordt ingegaan op de betrokkenheid van Roskam bij de boerenuitzendingen van de NOC. Zijn motieven voor het actief propaganderen van emigratie naar Oost-Europa komen in dit hoofdstuk naar voren. Het

vierde hoofdstuk gaat over het leven van Roskam na de Tweede Wereldoorlog. Hier wordt uitgebreider in gegaan op de procesvoering tegen hem en de uitspraak. In de laatste paragraaf van hoofdstuk vier kan men vinden wat er na de oorlog nog geworden is van de heer Roskam. De conclusie tracht een antwoord te geven op de vraag waarom Evert Jan Roskam heeft bijgedragen aan de uitzending van Nederlandse boeren naar het Oosten.

Al enkele malen eerder werden er (ongepubliceerde) stukken geschreven over Evert Jan Roskam. Dit werk is daarom in zijn totaliteit geen aaneenschakeling van verrassende en vernieuwend elementen over zijn leven. Echter hoopt het wel een ander licht te werpen op de carrière van de heer Roskam en de manier waarop hij betrokken was bij de uitzending naar het Oosten. Het aspect van zijn – overigens zeer interessante – ideologische opvattingen die een combinatie genoemd kunnen worden van calvinisme en nationaalsocialisme wordt in deze scriptie niet uitgebreid behandeld. Ik ben van mening dat dit aspect van Roskam's leven al zeer uitgebreid behandeld wordt in 'Het leven en denken van de Boerenleider. Een biografie van Evert Jan Roskam Hzn. (1892-1974)' door R.C. Bijman. Natuurlijk kon ook deze scriptie niet heen om de ideologische en religieuze inslag van de heer Roskam met betrekking tot de door hem gemaakte keuzes. Zijn ideologische opvattingen komen duidelijk naar voren met betrekking tot de Oostuitzendingen.

De titel van dit stuk 'Blut und Boden? Van boerenland in boerenhand naar boerenland in Oostland' verwijst naar de Blut und Boden theorie die de nazi's voerden met betrekking tot het boerendom. Hier krijgt deze term echter een tweede leven, die de meer letterlijke betekenis benadert. De Oostkolonisatie was, zoals ook weer zal blijken in deze scriptie, bepaald geen succesverhaal. Uitgezonden boeren kwamen terecht op plaatsen waar ze soms met geweld bestreden werden door partizanen. Bovendien spreekt Timothy Snyder juist over deze gekoloniseerde gebieden als de 'bloedlanden'.² Bloed en bodem krijgen zo een nieuwe, meer letterlijke en ook gruwelijke betekenis in de titel van deze scriptie.

---

² Timothy Snyder, *Bloedlanden, Europa tussen Hitler en Stalin* (Amsterdam, Nederlandse vertaling, 2011).

Landbouw en organisatie

Al voor de Tweede Wereldoorlog bestonden agrarische organisaties die de belangen van boeren collectief probeerden te behartigen. Deze veelal verzuilde verenigingen zochten ten tijde van de economische neergang in de jaren dertig steun bij elkaar, maar het samengaan in grotere boerenorganisaties kwam in een stroomversnelling door de Duitse bezetting. Het is natuurlijk de vraag of een dergelijk agrarisch front anders niet tot stand was gekomen, maar het is duidelijk dat een aantal leden van de NSB hun voordeel konden doen bij de oprichting van De Landstand en de NOC. Één van deze mensen was Evert Jan Roskam.

Agrarische verenigingen voor de Tweede Wereldoorlog

Het verenigingsleven in de landbouw bestond al langer, maar ging zich sterker ontwikkelen in het interbellum omdat men zich realiseerde dat een hecht verenigingsleven vooral op economisch gebied een groot boerenbelang was. De drie grote verenigingen te weten het Koninklijk Nederlandsch Landbouwcomité (KNLC) opgericht in 1884, de Katholieke Nederlandse Boeren- en Tuindersbond (KNBTB) opgericht in 1896 en de Christelijke Boeren- en Tuindersbond (CBTB) opgericht in 1918, kunnen beschouwd worden als een overkoepeling van meerdere provinciale of gewestelijke landbouwverenigingen of – maatschappijen die al langer bestonden.³

De vooroorlogse crisisjaren troffen ook de agrarische sector hard. In de jaren 1928 en 1929 waren bijna overal in Europa velen malen grotere oogsten dan gebruikelijk. Om deze reden en vanwege de snel gegroeide productiecapaciteiten van de landbouw in de jaren twintig zakten de prijzen voor agrarische producten nog voor de beurskrach van 24 oktober 1929. Hoewel de economische crisis in Nederland met enige vertraging voelbaar werd, werd de situatie in 1931 nijpend toen de landbouwprijzen op de wereldmarkt sneller daalden dan de industrieprijzen. Nederland werd hierdoor met zijn op export georiënteerde landbouw hard getroffen.⁴ Omdat de export vooral naar Duitsland ging, werd de situatie ook dreigender doordat Duitsland zich tijdens de financiële crisis van de zomer 1931 genoodzaakt zag de convertibiliteit van de Rijksmark op te heffen. De overgewaardeerde mark was vanaf dat moment onbruikbaar in het internationale betalingsverkeer. De Nederlandse export naar

---

³ B.H. de Boer, *De Nederlandse Landstand: geschiedenis van een nationaal-socialistische landbouworganisatie 1940-1945* (doctoraal scriptie geschiedenis, Rijksuniversiteit Groningen 1991) 15.

⁴ B.H. de Boer, *De Nederlandse Landstand*, 15.

Duitsland zakte in.⁵ De situatie vroeg om bezuinigingen maar een groot deel van de uitgaven in landbouwbedrijven bestond uit vaste kosten, alleen op arbeidskosten kon worden bespaard. In de periode 1931-1939 steeg het aantal werklozen in de agrarische sector tot ongeveer een half miljoen.

Net als in andere West-Europese landen veranderde het politieke klimaat in Nederland in de jaren dertig. Op 14 december 1931 vond in Utrecht de oprichting plaats van de Nationaal-Socialistische Beweging (NSB) in Nederland onder leiding van ir. A.A. Mussert. De NSB had een uitgesproken visie op de landbouw. Dat de agrarische sector het gedurende de crisisjaren zo zwaar te verduren had gehad, was de schuld van de democratische politici. Het nationaalsocialisme ging uit van het idee van de volksgemeenschap als ordening Gods. In die gemeenschap had iedereen een taak die gericht was op de versteviging en instandhouding van die volksgemeenschap. Wanneer je je taak naar behoren volbracht, had je in ieder geval recht op een behoorlijke beloning voor die arbeid. Omdat het werk van de agrarische sector bij uitstek werd gezien als werk voor de gemeenschap, had de volksgemeenschap de plicht de landbouwer een behoorlijke prijs te garanderen voor zijn producten.⁶ Rond 1936 kwamen deze denkbeelden in de NSB propaganda ook sterk naar voren. De eenheid van bloed en bodem ('Blut und Boden') en de verheerlijking van de boerenstand werden door de Duitse Boerenleider en rijksminister van Landbouw R. Walther Darré uitgedragen. Hij was van mening dat de zogenaamde 'raszuivere' en 'bodemverbonden' boerenbevolking de eigenlijke elite van het Duitse volk zou zijn⁷ en de NSB toonde zich regelmatig een trouwe volgeling van deze theorie in haar weekblad *Volk en Vaderland*. Een gezonde en krachtige boerenbevolking was volgens de nationaalsocialisten onmisbaar voor een gezond, krachtig en weerbaar volk. De boeren werden van belang geacht omdat ze zowel de 'volkseigen' cultuur voorstonden, als de enige bron van voedingsmiddelen beheersten waar je ten allen tijde op kon rekenen.⁸ De NSB propageerde een landbouwpolitiek bestaande uit vijf punten. In de eerste plaats de instandhouding van sterke boerengeslachten, ten tweede het erkennen van de verbondenheid van het geslacht en de bodem. Ten derde de bevrijding van de bodem uit de greep van het kapitalisme, ten vierde de intensieve bewerking van het Nederlandse

---

⁵ Hein A.M. Klemann, *Nederland 1938-1948 Economie en Samenleving in tijden van oorlog en bezetting* (Amsterdam 2002) 193-194.

⁶ L. Lindeman, *Het socialisme van de NSB* (Utrecht, 1943), 40.

⁷ Anna Bramwell, *Blood and Soil. Walter Darré & Hitler's 'Green Party'* (Buckinghamshire 1985) 54-73.

⁸ B.H. de Boer, *De Nederlandse Landstand*, 18.

landbouwareaal en als laatste punt de rechtvaardige beloning voor de arbeid, zowel voor de boer als voor de landarbeider. De nationaalsocialistische ideologie probeerde bij de boeren de indruk te wekken dat de landbouw weer de spil zou worden van de samenleving.

Op 29 mei 1933 werd in hotel Ogterop in Meppel de Nationale Bond ‘Landbouw en Maatschappij’ opgericht. Dit ondanks het feit dat al in 1932 de drie noordelijke boerenbonden een federatie hadden gevormd. De Nationale Bond had als doel via politieke weg te streven naar oplossingen voor economische, culturele en sociale vraagstukken die het Nederlandse volk, en voornamelijk de plattelandsbevolking, ondervond. De achtergrond van de Bond was christelijk en nationaal, maar zonder een bepaalde geloofsformule of politieke inhoud.⁹ Het ledental van de Bond groeide gestaag, hoofdzakelijk kleine, vrijzinnig-liberale boeren werden lid maar ook enkele grotere boeren werden lid of sympathisant.¹⁰ Het waren voornamelijk radicale aanhangers van ‘Landbouw en Maatschappij’ die iets zagen in de ‘Blut und Boden’ theorie van de NSB.¹¹ De Nationale Bond ‘Landbouw en Maatschappij’ heeft vooral geprotesteerd tegen de bestaande landbouwcrisismaatregelen. Men wilde voornamelijk dat de landbouwprijzen omhoog gingen. Daarnaast werden intensivering van de landbouw en een zo groot mogelijke onafhankelijkheid van het buitenland ten aanzien van voedselvoorziening en grondstoffen wenselijk geacht. Het is opvallend dat de Bond zelf niet de politiek inging met hun actie.¹² Bij de verkiezingen van 1933 werd wel een uitgebreid stemadvies gegeven. De socialisten en de Vrijzinnige-Democratische Bond waren onacceptabel, de confessionele partijen en de liberalen konden ermee door volgens ‘Landbouw en Maatschappij’. Toen in 1935 de NSB voor het eerst meedeed aan de verkiezingen werd de partij door de Bond beoordeeld zoals alle andere partijen en getoetst aan het beginselprogramma van ‘Landbouw en Maatschappij’. Het is de Bond later wel kwalijk genomen dat zij zich niet uitspraken tegen de NSB, maar vrijwel de gehele nationaalsocialistische voorkeur voor platteland, bodem en ongerepte natuur accordeerde met het landbouwprogramma van ‘Landbouw en Maatschappij’.¹³

---

⁹ J.H. de Ru, *Landbouw en Maatschappij. Analyse van een boerenbeweging in de crisisjaren* (Deventer 1979) 105.

¹⁰ L. de Jong, *Het koninkrijk der Nederlanden in de Tweede Wereldoorlog V, maart '41-juli '42, eerste helft* (Den Haag 1974) 389-390.

¹¹ B.H. de Boer, *De Nederlandse Landstand*, 19.

¹² *Ibidem*, 20.

¹³ De Ru, *Landbouw en Maatschappij*, 140.

Na de bezetting; oprichting der Nederlandsche Landstand

Toen op 15 mei 1940 het Duits-Nederlandse wapenstilstandsverdrag werd getekend kwam Nederland onder Duits gezag te staan dat door de Wehrmacht werd uitgeoefend. Op 17 mei besloot Hitler tot de instelling van een burgerbestuur met dr. A. Seyss Inquart als Rijkscommissaris. Het toezicht op het Nederlandse bestuursapparaat werd in handen gegeven van vier Generalkommissäre waaronder de diverse departementen ressorteerden. Onder Generalkommissar für Finanz und Wirtschaft dr. H. Fischböck werden landbouw¹⁴ en voedselvoorziening in zijn geheel opgedragen aan de Geschäftsgruppe Ernährung und Landwirtschaft, sinds januari 1942 aangeduid met Hauptabteilung Ernährung und Landwirtschaft. De afdeling stond onder leiding van Graf F.F. Grote, die na zijn vertrek naar het Oostfront werd opgevolgd door zijn plaatsvervanger dr. J. von der Wense. Al voor de bezetting leefde het idee de verschillende landbouworganisatie op te doen gaan in één sterke organisatie. Vooral ‘Landbouw en Maatschappij’ had hiervoor gepleit.¹⁵ In eerste instantie twijfelde het bestuur van de Nationale Bond hoe te handelen in bezet Nederland, maar eind juni 1940 werd besloten de pogingen tot reorganisatie van de Nederlandse landbouw voort te zetten. Er werd contact gelegd met twee Duitse autoriteiten; Fr. Schmidt en Graf F.F. Grote.¹⁶

Intussen was op 13 juli 1940 in Den Haag het Nederlandsch Boerenfront opgericht, voortgekomen uit de Agrarische Dienst van de NSB die tot dan toe weinig activiteiten had ontplooid. Binnenskamers waren de plannen voor een coöperatieve opbouw van de agrarische sector echter wel al bestudeerd en voorbereid. De NSB verspreidde bovendien al vanaf 1935 een blad dat eerst de naam ‘Boerenstrijd’ en vanaf 1939 de naam ‘Boerenfront’ droeg. Dit blad werd verzorgd door de afdeling Boerenzaken van het Hoofdkwartier van de NSB en stond onder leiding van Evert Jan Roskam.¹⁷ Leden van ‘Landbouw en Maatschappij’ die tevens lid waren van de NSB werden automatisch lid van het Boerenfront. ‘Landbouw en Maatschappij’ was niet gelukkig met de oprichting van Boerenfront en vreesde een scheuring in haar gelederen. Omdat over de noodzaak tot reorganisatie van de landbouw geen onenigheid bestond, traden de twee organen toch met elkaar in overleg. Het Boerenfront wilde dat ‘Landbouw en Maatschappij’ zich bij het front zou aansluiten, maar dit was voor de

---

¹⁴ G.M.F. Trienekens, *Tussen ons volk en de honger. De voedselvoorziening, 1940-1945* (Soest 1985) 43-44, 52.

¹⁵ B.H. de Boer, *De Nederlandse Landstand*, 23.

¹⁶ *Ibidem*, 24.

¹⁷ *Ibidem*, 25.

grotendeels niet-NSBleden onaanvaardbaar.¹⁸ Begin oktober werd een centrale landelijke commissie ter voorbereiding van het Nederlandsch Agrarisch Front (NAF) gevormd die alle landbouwverenigingen onder één paraplu diende samen te brengen. In eerste instantie wilde de commissie de doelstellingen van ‘Landbouw en Maatschappij’ als richtlijnen nemen bij de opbouw van een nieuwe organisatie.¹⁹ Van Duitse zijde werd de commissie er echter op attent gemaakt dat een nieuwe organisatie in geen geval tot stand kon komen zonder samenwerking met het Boerenfront. De keuze was eenvoudig, opgaan in het Boerenfront of ophouden te bestaan.²⁰ Op 11 november 1940 viel de beslissing tot fusie en gingen Boerenfront en ‘Landbouw en Maatschappij’ op in het Nederlandsch Agrarisch Front onder leiding van E.J. Roskam. Maar een klein deel van de leden van ‘Landbouw en Maatschappij’ ging mee met de fusie. Hoewel Roskam van het NAF een organisatie wilde maken voor alle Nederlandse boeren weigerden de meeste bestaande organisaties te participeren. In 1941 telde het NAF zes- tot zevenduizend leden.²¹ De bezetter was met de leegloop van het Agrarisch Front op zijn zachtst gezegd niet gelukkig.²² Seyss Inquart richtte daarom naar analogie van de Duitse *Reichsnährstand* de Nederlandse Landstand op in oktober 1941. In het kader van *Gleichschaltung* werden alle boeren automatisch lid van deze organisatie en ook alle bestaande boerenorganisaties gingen ongewild op in de Landstand. De doelstelling van de Landstand was driedelig, ten eerste wilde men het erfrecht herstellen, ten tweede de autarkische positie versterken en ten derde op de juist manier levensmiddelen verdelen. Daarnaast bracht de organisatie een ledenblad uit onder de gelijknamige titel ‘de Landstand’. Hoewel de Landstand net als het NAF geen onderdeel van de NSB was, was ze er ideologisch wel zeer nauw mee verbonden.²³

---

¹⁸ De Ru, *Landbouw en Maatschappij*, 229.

¹⁹ *Ibidem*, 236.

²⁰ B.H. de Boer, *De Nederlandse Landstand*, 30.

²¹ R.C. Bijman, *Het leven en denken van de Boerenleider. Een biografie van Evert Jan Roskam Hzn. (1892-1974)* (Bachelorscriptie, Utrecht 2007) 29.

²² Robin J. de Bruin, *Met 'heilige Inspiration zur Führerschaft' : E.J. Roskam, Boerenleider* (scriptie werkcollege NSB, Vrije Universiteit Amsterdam, 1995) 17.

²³ R.C. Bijman, *Het leven en denken van de Boerenleider*, 30.

NOC en Culano; uitzending naar het Oosten

‘Die Niederländer in Ostraum’ is het eerste werk van de hand van Rost van Tonningen waarin sprake is van Nederlandse kolonisatie van Duitse veroveringen in Oost-Europa. Volgens Van Tonningen was er een grootscheepse Germaanse kolonisering van Oost-Europa op handen en Nederland mocht in deze natuurlijk niet achter blijven. De hang naar kolonisering was gebaseerd op de Blut und Boden theorie en de historische ervaring van Nederlanders in het Oosten werd door Rost van Tonningen ook aangehaald als punt van belang. Dat er voornamelijk gesproken werd over een kolonisatie van boeren kwam door de wensen die anno 1941 bij de bezetter leefden. Seyss-Inquart hield op 27 juni tijdens een massale demonstratie een uur lang een rede waarin hij sprak over de strijd tegen de Bolsjewieken in het Oosten en de taak die Nederlanders in deze strijd te volbrengen hadden. ‘Nederlanders, blik naar het Oosten!’ riep hij de menigte toe. Al snel bleek dat niet alleen van militaire vrijwilligers verwacht werd dat zij naar het Oostfront trokken, maar dat ook de Nederlandse Arbeidsdienst, het Rode Kruis en de landbouworganisaties hun steentje dienden bij te dragen. De Duitsers wilden de productiviteit van de landbouw in de Oekraïne verhogen om het Duitse Rijk mee te kunnen voeden, maar er waren niet genoeg Duitse agrarische bedrijfsleiders beschikbaar om deze taak uit te voeren. In Berlijn ontstond het idee om kundige boeren uit Denemarken en Nederland, eveneens landen met een hoogwaardige agrarische sector, in te zetten in Oost-Europa. SS-Oberführer F.F. Grote, chef van de Hauptabteilung Ernährung und Landwirtschaft, deed een verzoek aan de directeur generaal van de voedselvoorziening ir. A. Louwes. Er werd een Commissie Uitzending Landbouwers naar het Oosten (Culano) gevormd die onder voorzitterschap van ir. C. Staf, de directeur van de Nederlandse Heide-Maatschappij kwam te staan. In november 1941 en in maart 1942 vertrokken groepen landbouwers naar Oost-Europa, in totaal 400 tot 600 man. De Culano verwachtte dat de reden voor vertrek naar het Oosten voor veel boeren de oorspronkelijke pioniersgedachte zou zijn, maar veelal waren het overtuigd nationaalsocialisten. Van deze eerste vrijwilligers keerden velen weer terug of ze werden vermoord door partizanen in het Oosten. Medio 1942 waren er nog slechts 170 Nederlandse boeren in Oost-Europa. Na maart 1942 stuurde Culano geen agrariërs meer naar het Oosten.²⁴

De organisatie die Rost van Tonningen voor ogen had, hoefde niet perse beheerst te worden door de NSB. De bezetter had ook op andere fronten al aangetoond niet overheersend

---

²⁴ Frans Naeff, *De Nederlandsche Oost Compagnie N.V. : een onderzoek naar de achtergronden van de Nederlandse Oostinzet en de werkzaamheden van Nederlanders in Oost-Europa onder Duitse bezetting* (Doctoraal scriptie geschiedenis, Amsterdam 1981)

te willen zijn in de bedrijfsorganisatie en dat gold nu ook voor de boerenemigratie zoals de Culano zich had voorgesteld. Er moest een combinatie gemaakt worden van politieke en economische motieven. De NOC werd een N.V. waarin de staat, De Nederlandse Bank en de twee (haven)steden Rotterdam en Amsterdam elk voor 62.500 gulden deelnamen. De NSB'er Krantz werd algemeen directeur.²⁵ Op papier zag de organisatie er indrukwekkend uit maar veel verder was de NOC nog niet gekomen. De misstappen varieerden van het ontbreken van statuten, tot juridische onjuistheden, tot financiële blunders.²⁶ De NOC pleegde ook strafbare feiten en kocht bijvoorbeeld zaaigoed op de zwarte markt dat in het Oostland gebruikt zou worden.²⁷ Aan de andere kant werden ook grote reclamecampagnes opgezet die de leus; 'De NOC, De Sleutel Uwer Toekomst' droegen. Ondanks deze propagandapogingen groeide het enthousiasme voor het oosten niet en toonden slechts weinigen zich bereidwillig te emigreren ten behoeve van de Oostkolonisatie.²⁸ Wie wel ging kreeg ook niet wat hij verwachtte.

---

²⁵ David Barnouw, *Oostboeren, Zee-germanen en Turfstekers, kolonisatie tijdens de Tweede Wereldoorlog* (Amsterdam 2004) 43.

²⁶ David Barnouw, *Oostboeren, Zee-germanen en Turfstekers*, 47.

²⁷ Ibidem, 48.

²⁸ Ibidem, 49.

Roskam; van boerenzoon tot Boerenleider 1886-1945

Aan het einde van de Tweede Wereldoorlog werd Evert Jan Roskam opgepakt in Huden. Hij werd vastgezet en het duurde nog tot 1947 voordat hij werd berecht. In het ondervragingsrapport uit Fort Honswijk beschrijft Roskam zijn eigen leven zeer uitgebreid, van zijn geboorte tot 1945. In hoeverre we zijn eigen verhaal als waarheid kunnen aannemen is wellicht de vraag, maar er valt in eerste instantie een hoop uit te reconstrueren. En hoewel een kritische blik noodzakelijk is bij het beschouwen van dergelijke documenten luidde de conclusie van zijn ondervragingsrapport als volgt:

‘Roskam heeft, naar den mening van ondervrager de waarheid gesproken. Hij is de figuur die zich groot trachtte te maken op economisch en politiek terrein, echter in verkeerde zin. Door zijn gehele leven loopt er één lijn en dat is de strijd voor de vrije boer, en de zelfstandige burger tegen het grootkapitaal en de Marxistische arbeidsorganisaties.’²⁹

De jonge jaren

Evert Jan Roskam werd geboren op 22 januari 1892 te Barneveld als de zoon van Hendrikus Roskam en Dirkje Bloemendaal. Roskam werd gereformeerd opgevoed. Hij doorliep de lagere school in zeven jaar en zat daarna twee jaar op kostschool. Zelf verklaarde hij te menen dat zijn opleidingsniveau daarmee gelijk stond aan drie jaar HBS.³⁰ Evert Jan Roskam besteedde er volgens eigen zeggen veel tijd en energie aan om zich in te wijden in de landbouwtechnieken en de wijsbegeerte. Deze op het eerste gezicht alleszins vreemde combinatie kan echter worden teruggevonden in het gehele leven van Roskam.³¹ Hij werd vanaf zijn vijftiende levensjaar opgeleid in het levensmiddelenbedrijf van zijn vader in Barneveld en nam dit bedrijf op zijn twintigste over van zijn broer.³² In datzelfde jaar trouwde hij met Gerritje Overeem.

In de jonge jaren van Roskams leven vonden twee belangrijke gebeurtenissen plaats die naar zijn eigen zeggen van invloed waren op zijn latere voorkeur voor het nationaalsocialisme. Ten eerste was Roskam van 1914 tot en met 1918 vrijwilliger voor de

---

²⁹ Nationaal Archief, Den Haag, Ministerie van Justitie: Centraal Archief van de Bijzondere Rechtspleging (CABR), 4848/16 pagina 7.

³⁰ NL-HaNA, Justitie / CA Bijzondere Rechtspleging, 4848/19 A.

³¹ NL-HaNA, Justitie / CA Bijzondere Rechtspleging, 4967, Roskam, Fort Honswijk 1

³² NL-HaNA, Justitie / CA Bijzondere Rechtspleging, proces verbaal 4848/19

Nederlandse Landstorm.³³ In deze hoedanigheid was hij bij het neerslaan van de revolutie in Amsterdam in november 1918, die beter bekend is als de ‘ vergissing van Troelstra’.³⁴

Ten tweede werd in 1924 werd het faillissement uitgesproken over “N.V.” Roskams-Fabrieken.³⁵ Hij zegt hierover het volgende:

‘ik meende, dat de macht van het groot kapitaal en van de marxistische organisaties gebroken kon worden, door de economische organisatie van boeren en middenstanders’³⁶

Roskam was een voorstander van het idee van de Protestante Boazbank en de Rooms Katholieke Handelsbank. Door het débacle van deze banken raakte Roskam persoonlijk in een financieel moeras in 1924.³⁷

NSB lidmaatschap

In 1934 werd Evert Jan Roskam lid van de NSB omdat hij van mening was dat het de verkeerde kant uit ging met het democratische politieke partijensysteem. Hij vond dat boeren en middenstanders geen eervolle plaats konden krijgen in de economische structuur.³⁸ De eerste jaren bij de NSB bestond Roskams taak uit het vechten tegen in zijn ogen Staatsabsolutistische stromingen in de NSB. Hij (her)schreef verschillende brochures. Zo staan zijn economische opvattingen onder andere in de brochure ‘De N.S.B. in verband met ons Christelijk volksleven en onzen Germaansen volksaard’ uit 1934. In 1936 schreef hij de brochure ‘Het Calvinisme, de N.S.B. en de Gereformeerde Kerken’ waarin de arbeid voor de gereformeerde leden der NSB werd weergegeven. Tevens schreef hij ‘Het drama Colijn’ in 1936 waarin zijn weerzin tegen de ARP duidelijk naar voren komt. In 1937 werd hij door Mussert benaderd kandidaat te zijn voor de Tweede Kamer, maar Roskam bedankte hiervoor. In datzelfde jaar fungeerde Roskam tevens als reorganisator van het Nationale Dagblad te Leiden, naar eigen zeggen wist hij te voorkomen dat het financiële tekort de uitgeverij te

---

³³ Te vinden in de akte van de vrijwillige verbintenis bij den Landstorm, ondertekent door de heer Roskam en de burgemeester van Barneveld. NIOD, Amsterdam, Archiefnr 469 Evert Jan Roskam, inventarisnummer 1.C (Persoonlijke papieren van EJ Roskam).

³⁴ NL-HaNA, Justitie / CA Bijzondere Rechtspleging, 4848/19 A.

³⁵ NL-HaNA, Justitie / CA Bijzondere Rechtspleging, 4967, Roskam, verhoor uit Fort Honswijk p. 1.

³⁶ NL-HaNA, Justitie / CA Bijzondere Rechtspleging, 4967, Roskam, verhoor uit Fort Honswijk p. 1.

³⁷ NL-HaNA, Justitie / CA Bijzondere Rechtspleging, 4848/19A 1.

³⁸ NL-HaNA, Justitie / CA Bijzondere Rechtspleging, 4967, Roskam, verhoor uit Fort Honswijk p. 1.

gronde richtte.

Evert Jan Roskam werd in 1938 hoofd van afdeling VII Agrarische Zaken der NSB. Hij kreeg hiervoor 300 gulden per maand.³⁹ Met het uitbreken van de Tweede Wereldoorlog in 1939 schreef Roskam aan minister Steenberghe, dat naar zijn mening in Nederland alle politieke acties, ook die van de NSB, moesten worden stopgezet en bood hij zichzelf aan voor de Regering te komen werken om de landbouw, die was ingesteld op in- en export, om te zetten in een systeem van voedselvoorziening voor het eigen volk. Hetzelfde aanbod stuurde hij naar het Rijksbureau voor Voedselvoorziening in Oorlogstijd in Den Haag. Het werd van beide kanten afgewezen.⁴⁰

Met het uitbreken van de Tweede Wereldoorlog werd Roskam met zijn vrouw en dochter Mientje opgepakt. Vijf dagen na het beëindigen van de vijandelijkheden, werd Roskam met zijn gezin vrijgelaten om terug te keren naar Lunteren waar hij al in 1935 een boerderij had geërfd. Een maand later hoorde Roskam dat een zekere Graf Grote een Nederlandse Commissie in het leven had geroepen om de Duitsers te adviseren betreffende de Landbouwvraagstukken. Roskam was geen lid van deze commissie maar kreeg na enige maanden toch bezoek van deze Graf Grote die hem vroeg wat zijn plan was met betrekking tot de landbouwhervormingen. Roskam antwoordde hierop dat hij de boeren wilde voorlichten en de landbouw wilde omvormen tot een apparaat van voedselvoorziening voor eigen volk. Roskam verklaarde meermaals dat hij aan iedereen die het horen wilde uit had gesproken dat hij zich ertegen zou verzetten wanneer Duitsers goederen uit Nederland zouden wegtrekken dan wel wanneer zij boeren en/of landarbeiders wilden misbruiken ten behoeve van de Duitse industrie. Volgens Roskam genoot het omvormen van het bedrijfsleven minder voorrang dan de voedselvoorziening ten tijden van deze oorlog. De omstandigheden dwongen hem echter toch in een andere richting. Eind 1940 kreeg de heer Woltersen, directeur van de Rotterdamse bankvereniging de opdracht van de Duitsers om het bedrijfsleven in Nederland te organiseren. Begin 1941 werd het bedrijfsschap voor de Akkerbouw opgericht en kort daarna dat voor de Veehouderij waarmee de Landbouwcrisis Organisaties en het hele voedingsvoorzieningsapparaat los gemaakt werden van de Nederlandse Staatsmacht en overgeheveld naar het bedrijfsleven. Bestuursleden van de Bedrijfschappen kwamen voort uit de Commissie Woltersen. Naar Roskams mening moest er een eenheid komen in de landbouworganisaties en moest deze nieuwe toporganisatie eenzelfde invloed op de

---

³⁹ NL-HaNA, Justitie / CA Bijzondere Rechtspleging, 4967, Roskam, verhoor uit Fort Honswijk p. 2.

⁴⁰ NL-HaNA, Justitie / CA Bijzondere Rechtspleging, 4848/16.

bedrijfschappen hebben als de organisatie van Industrie en Handel. Voor de oorlog hadden soortgelijke pogingen gefaald omdat Industrie en Handel een te grote invloed van de boeren vreesden. Roskam achtte in het voorjaar van 1941 de tijd rijp om een ‘eenheidslandbouworganisatie’ in het leven te roepen met zelfbeschikkingsrecht. Deze werd door hem voorbereid door het Nederlandse Agrarisch Front⁴¹ ontstaan door het samensmelten van de landelijke organisatie ‘Landbouw en Maatschappij’ en de ‘Actie Bouman’ (Brabantse Katholieke Organisatie) en het boerenfront.⁴²

De Boerenleider

Roskam zegt in zijn verhoor dat hij na onderhandelingen met diverse landbouworganisaties uiteindelijk zelf de Nederlandse Landstand oprichtte, onder tegenwerking van de Duitsers en de NSB. Hij deed dit echter pas na de zwart op wit belofte van Graf Grote dat ten eerste geen levensmiddelen meer naar Duitsland gevoerd zouden worden zolang de rantsoenen in Nederland niet op niveau waren en ten tweede geen boeren of landarbeiders gebruikt zouden worden voor arbeid in Duitsland. De taak van de Landstand was volgens Roskam drieledig, om te beginnen moest de organisatie de sociale belangen van de boeren behartigen en de boerenbelangen in de economische structuur veilig stellen. Roskam sprak over het principe van ‘boerenland in boerenhand’. Daarnaast moest de Landstand een omvorming van de landbouw als exporterend orgaan naar een apparaat van voedselvoorziening voor het Nederlandse volk veiligstellen. Dit hield in dat graslanden gescheurd moesten worden en meer aardappelen en koolzaad verbouwd dienden te worden.⁴³

Een half jaar na oprichting van de Landstand wilden de Duitsers volgens Evert Jan Roskam ook hier hun invloed doen gelden. Ze stelden de heer Ernst aan om alle door Roskam belegde vergaderingen bij te wonen. Roskam stuurde Ernst echter weg en werd daarna om die reden door General Kommissar Schmidt geschorst als leider van de Landstand. Er werd hem zelfs gevraagd zijn functie als Boerenleider neer te leggen, maar Roskam verklaarde dat hij ervan uitging dat dit slechts een schertsvertoning was. De Duitsers begonnen immers te tornen aan de gedane beloften omtrent de uitvoer van producten en het opeisen van landbouwkrachten, aldus Roskam. De Boerenleider, volgens eigen zeggen voorvechter van de belangen van het Nederlandse volk en boerendom, waren de bezetters dus liever kwijt dan

---

⁴¹ NL-HaNA, Justitie / CA Bijzondere Rechtspleging, 4967, Roskam, verhoor uit Fort Honswijk p. 3.

⁴² NL-HaNA, Justitie / CA Bijzondere Rechtspleging, 4848/16.

⁴³ NL-HaNA, Justitie / CA Bijzondere Rechtspleging, 4848/16.

rijk. Hij bedankte niet voor zijn functie en na enkele dagen werd de schorsing opgeheven.⁴⁴

In het najaar van 1941 kreeg Roskam bezoek van Graf Grote die hem vroeg of hij wilde meewerken aan de vrijwillige uitzending van Nederlandse boeren naar de Oekraïne om daar landbouwbedrijven te leiden. Roskam verklaarde zich bereid onder twee voorwaarden. Ten eerste mochten de Nederlandse boeren niet achtergesteld worden ten opzichte van de Duitse boeren. Ten tweede eiste Roskam dat van de te produceren producten in het daarop volgende jaar 300.000 ton graan naar Nederland moest worden geëxporteerd.⁴⁵ Grote ging akkoord met deze voorwaarden en Roskam geeft in zijn processen verbaal aan daarna de nodige propaganda in de pers te hebben gepubliceerd en vergaderingen te hebben belegd ten behoeve van de commissie Culano. De propaganda-acties werden gevoerd in samenwerking met de NOC, in zoverre dat de Landstand de boeren 'sorteerde' en de NOC hun een plaats aanwees in de Oekraïne.⁴⁶ Het resulteerde erin dat in 1941 en 1942 ongeveer 500 boeren naar de Oekraïne vertrokken. Roskam is bovendien zelf driemaal in Rusland geweest omdat hij klachten had gekregen dat de Nederlandse boeren werden achtergesteld bij de Duitse boeren. Volgens Evert Jan Roskam was hier echter niets van waar. De belofte dat er 300.000 ton graan naar Nederland zou komen is daarentegen ook niet nagekomen, volgens Roskam omdat er niets overbleef toen de Duitsers zich aan het Russische front moesten terugtrekken.

In het voorjaar van 1943 werd Roskam bij Generaal Kommissar Schmidt ontboden die hem vertelde dat minister Saukel dertigduizend Nederlandse boeren naar Duitsland wilde zenden, waarop Roskam naar eigen zeggen antwoorde; 'Niet, dan over mijn lijk'.⁴⁷ In de zomer van 1943 begonnen de Duitsers toch boerenzoons op te roepen voor werk in Duitsland. Tevens kwam Roskam tot de ontdekking dat ook steeds meer Nederlandse goederen naar Duitsland werden versleept. Hij verklaart dat hij om deze redenen in september 1943 afstand deed van zijn functie als hoofd van de Nederlandse Landstand. Dit ontslag werd hem door de Rijkscommissaris Seyss Inquart eervol verleend. Roskam ontkende stellig dat hij ontslagen zou zijn in verband met frauduleuze praktijken.

Van september 1943 tot september 1944 deed Roskam niet veel anders dan het werk op zijn boerderij in Lunteren en schreef hij het boek 'Levenskringen' dat gaat over de

---

⁴⁴ NL-HaNA, Justitie / CA Bijzondere Rechtspleging, 4967, Roskam, verhoor uit Fort Honswijk p. 4.

⁴⁵ NL-HaNA, Justitie / CA Bijzondere Rechtspleging, 4967, Roskam, verhoor uit Fort Honswijk p. 4.

⁴⁶ NL-HaNA, Justitie / CA Bijzondere Rechtspleging, 4967, Roskam, verhoor uit Fort Honswijk p.7.

⁴⁷ NL-HaNA, Justitie / CA Bijzondere Rechtspleging, 4967, Roskam, verhoor uit Fort Honswijk p. 5.

kentering in het economisch denken.⁴⁸ Op Dolle Dinsdag in september 1944 legde hij het bedrijfsbeheer in handen van zijn zoon Gerrit en vertrok Roskam met de rest van zijn gezin naar een hotel in Finsterwolte te Groningen. Hij wilde zijn vrouw vrijwaren van een tweede gevangenschap en daarnaast wilde hij aan de Nederlandse Regering verantwoording afleggen over zijn daden gedurende de oorlog. Op 4 december 1944 vertrok hij naar Huden-Holdenberg waar hij een boerderij van Baron Von Witsleben kon bestuderen met het vooruitzicht deze na de oorlog te kunnen pachten. Hij verklaart hier gebleven te zijn tot de datum van arrestatie.

Op 3 mei 1945 werd Evert Jan Roskam in opdracht van de Canadezen gearresteerd in Huden-Holdenberg door de Nederlander H. Peeters. Hij werd overgebracht naar verschillende kampen in België en arriveerde uiteindelijk op 16 november 1946 te Honswijk.⁴⁹

---

⁴⁸ NL-HaNA, Justitie / CA Bijzondere Rechtspleging, 4967, Roskam, verhoor uit Fort Honswijk p.5.

⁴⁹ NL-HaNA, Justitie / CA Bijzondere Rechtspleging, 4967, Roskam, verhoor uit Fort Honswijk p. 6.

Betrokkenheid bij de boerenuitzendingen

Evert Jan Roskam werd door Graf F.F. Grote benaderd om te helpen bij het uitzenden van boeren naar Oost-Europa. Als Boerenleider zou hij de aangewezen persoon zijn om de Nederlandse boerenbevolking warm te maken voor dit emigratieplan van de nationaalsocialisten. Roskam zelf dacht hier klaarblijkelijk ook zo over en ging in op het verzoek van Grote, maar wel pas nadat hem twee beloften waren gedaan, ten eerste dat de Nederlandse bevolking drie ton graan uit Oost-Europa zou ontvangen wanneer zij boeren zou uitzenden en ten tweede dat de Nederlandse boeren niet achtergesteld zouden worden bij de Duitse boeren in Oost-Europa.

Roskam was betrokken bij de uitzendingen zolang hij Boerenleider was. Zijn voornaamste taak was het propaganderen van de boerenuitzendingen. Dit kwam tot uiting in zijn toespraken en publicaties in *de Landstand*. Waarom Evert Jan Roskam zijn bijdrage leverde aan het uitzenden van boeren naar het Oosten kan op drie manieren worden uitgelegd. Ten eerste wilde Roskam zijn bijdrage leveren aan de Nederlandse voedselvoorziening. Zoals eerder gezegd, regelde hij in ruil voor zijn hulp bij de uitzendingen dat er graan naar Nederland zou worden getransporteerd. Ten tweede valt zijn betrokkenheid bij de boerenuitzendingen binnen zijn ideologische opvattingen. Ten derde plaatste Roskam de emigratie van boeren naar het Oosten in de langere geschiedenis van Nederlandse exploitatie.

Boerenuitzendingen als ruilmiddel

In Roskams proces na de Tweede Wereldoorlog werd hem onder andere zijn betrokkenheid bij de Oostkolonisatie ten laste gelegd. Zelf zei Roskam over zijn betrokkenheid bij de NOC dat hij zich persoonlijk bemoeide met de inzet van boeren naar Rusland. Hij ging zelfs driemaal naar de Oekraïne en Wilna om zich op de hoogte te stellen van de situatie van boeren die werkten onder de Oostcompagnie en om een bezoek te brengen aan de afstammelingen van boeren die naar zijn zeggen al 150 jaar eerder naar Rusland emigreerden. Hij verklaarde in een proces verbaal dat hij naar het Oosten afreisde naar aanleiding van klachten van boeren, maar dat deze altijd ongegrond bleken.⁵⁰ Bovendien hield hij vol dat hij pas instemde met het propaganderen voor de NOC nadat hem door Graf Grote was beloofd dat er 300.000 ton graan naar Nederland zou worden gebracht vanuit Oost-Europa en dat de Nederlandse boeren in het Oosten gelijk zouden worden behandeld als de Duitse boeren. Volgens Roskam was het in het begin voor de Nederlandse boeren nog niet gevaarlijk om in

---

⁵⁰ NL-HaNA, Justitie / CA Bijzondere Rechtspleging, 4848/19 A p. 4.

de Oekraïne te werken, dat kwam pas later toen de Duitsers begonnen te verliezen. In de tijd dat Roskam propaganda maakte vielen er naar zijn zeggen geen doden. Dat de beloofde granen Nederland nooit bereikten, weet hij aan het verloop van de oorlog.⁵¹

Verslagen van zijn reizen naar het Oosten heeft Evert Jan Roskam niet gemaakt. Het is daarom lastig te reconstrueren wat hij daar precies heeft gezien. In het NIOD is een verslag in te zien van de heer Hauck van een reis naar het Oosten, Roskam was volgens hem één van de deelnemers. De reis was zeer kort en betrof naar beschrijving van de heer Hauck hoofdzakelijk een paar vergaderingen in Rovno.⁵² De beschrijving van de reis, die per trein werd gemaakt via Berlijn, en de plaatsen van overnachting nemen het overgrote gedeelte van het reisverslag in. Er valt uit de bron lastig op te maken wat de heren aantreffen in het Oostgebied, maar de duur van de reis en de summiere beschrijving maken het aannemelijk dat ze van het daadwerkelijke boerenleven in het Oostgebied weinig zagen. In een ander document wordt gewag gemaakt van Roskam's vertrek naar Oost-Europa samen met zijn dochter, volgens deze bron zou hij wel enige weken blijven, er zijn hier echter nergens bewijzen voor te vinden.⁵³

Een gehoorde getuige in Roskams proces, Aart Roelofsen, verklaarde het volgende over zijn betrokkenheid bij de NOC:

‘In verschillende vakbladen voor de boeren schreef hij artikelen. Ook maakte hij veel propaganda voor het uitzenden van boeren naar Oekraïne. Niemand werd daartoe gedreven.’⁵⁴

Een voorbeeld van de genoemde propaganda kan gevonden worden in *‘De Landstand’* van vrijdag 2 juli 1943. Op de voorpagina stond een artikel met de titel ‘Het nieuwe Europa heeft boeren nodig!’. Het artikel geeft een korte impressie van het betoog dat E.J. Roskam eerder in de week gaf op een vergadering te Amsterdam. Zijn redevoering was een oproep aan duizenden Amsterdamse jongeren om weer terug te keren naar het boerenbestaan. De natuurlijke wentelingen van het land naar de stad en andersom die zich altijd voltrekken waren volgens Roskam onderbroken door een op winst belust stelsel, maar het werd nu tijd dit om te keren. Niet alleen jongeren maar ook ouderen werden aangespoord om terug te keren naar het agrarisch bedrijf. Dankzij de NOC zouden zij zich in het Oosten vele malen

---

⁵¹ NL-HaNA, Justitie / CA Bijzondere Rechtspleging, 4848/11 F p. 8

⁵² Reisverslag in te zien in het NIOD, archiefnr 176 invnmr. 24.

⁵³ Titelloos stuk, in te zien in het NIOD, archiefnr 467 invnmr. 1E.

⁵⁴ NL-HaNA, Justitie / CA Bijzondere Rechtspleging, 4848/19 A p. 10

verdienstelijker kunnen maken dan in Amsterdam-Zuid.⁵⁵ Boeren moesten zich verenigen in de strijd tegen deze vijand en de honger van het volk. In de door Roskam zelf geschreven teksten klonken veelal wanhoopgeluiden ten aanzien van de voedselvoorzieningen door. Ook maakte hij regelmatig verwijzingen naar God en benadrukte hij de zinloosheid van het bevechten van de bezetter. In zijn eigen teksten komt hij dus niet direct naar voren als een charismatisch leidersfiguur met grote propagandistische kwaliteiten.

Hoewel volgens Roskams eigen verhalen Graf Grote hem speciaal benaderde om propaganda te maken voor de uitzendingen, spreekt Barnouw juist over de ergernissen die bij de NOC speelden over Roskam overenthousiaste houding ten opzichte van de boerenuitzendingen. Hij beschrijft hem zelfs als het koekoeksjong binnen de NOC.⁵⁶

Niet iedereen was overigens bekend met de propagandapraktijken van Evert Jan Roskam. Zo verklaarde de heer Louwes, voorzitter van de stichting van Landbouw, in een proces verbaal dat hem omtrent de activiteiten van Roskam in de Nederlandse Oost Compagnie niets bekend was.⁵⁷ Geert Ruiter verklaarde in ditzelfde proces verbaal dat de uitzending naar het Oostland niet uitsluitend aan Roskam te wijten was. Hij was dan wel dé landbouwman in de NOC, de vertrouwensman van Rost van Tonningen, maar zijn juiste functie was De Ruiter niet bekend.⁵⁸ Uit dit alles wordt duidelijk dat Roskam wel degelijk een taak had binnen het proces van de boerenuitzendingen maar dat deze taak wellicht niet zo invloedrijk was als hij zelf wel dacht. De heer Louwes verklaarde tevens dat hij wel geloofde dat het Roskams bedoeling was de boeren en landarbeiders in Nederland te houden als ook het Nederlandse volk voor honger te behoeden. Op de vergadering waarin werd gesproken over de oprichting van Culano was de heer Louwes aanwezig. Volgens hem beweerde Graf Grote dat er in Rusland overvloedig graan stond te bederven en dat indien dit graan geborgen zou worden door Nederlandse boeren het ook voor de Nederlanders zou zijn. Er schulde wel enige waarheid in het feit dat Roskam een poging deed de Nederlandse landbouw zelfvoorzienend te maken, maar over zijn betrokkenheid bij de Culano wist Louwes zelf niets.⁵⁹ Ir. C. Staf sprak ook over de vergadering waarin Culano werd opgericht. Graf Grote

---

⁵⁵ Artikel in *De Landstand* van vrijdag 2 juli 1943 (2de jaargang No. 26). In te zien in: NL-HaNA, Justitie / CA Bijzondere Rechtspleging, 4967, Roskam.

⁵⁶ Barnouw, *Oostboeren, Zee-germanen en turfstekers*, 52.

⁵⁷ NL-HaNA, Justitie / CA Bijzondere Rechtspleging, 4848/11 F p.2

⁵⁸ NL-HaNA, Justitie / CA Bijzondere Rechtspleging, 4848/11 p. 3

⁵⁹ NL-HaNA, Justitie / CA Bijzondere Rechtspleging, 4967/11

dreigde volgens hem zelfs dat als de Nederlanders zich niet interesseerden voor graan uit de Oost, dat de Duitsers zich dan niet meer zouden interesseren voor de Nederlandse voedselvoorziening.⁶⁰

Ideologie

Naast het feit dat Evert Jan Roskam met de boerenuitzendingen poogde meer middelen voor de voedselvoorziening in Nederland af te dwingen, lijken er ook ideologische redenen aangewezen te kunnen worden voor zijn bijdrage aan de boerenuitzendingen. Zijn ideologische opvattingen over *Blut und Boden* laten zien dat de boer de ware Ariër was door zijn verbondenheid met de bodem. In een door hemzelf aangelegd knipselarchief is een angstaanjagende hoeveelheid (kranten)artikelen te vinden over rassenleer en genetica, maar ook over de geschiedenis van Nederland. Vooral verslagen van archeologische opgravingen wekten zijn interesse en hij maakte aantekeningen waaruit moest blijken hoe de volkeren die toen agrarische werkzaamheden verrichtten op Nederlands grondgebied waren gelieerd aan de huidige boerenstand.⁶¹ Roskam onderscheidde drie stammen in het Nederlandse volk, de Germaanse Friezen, de Germaanse Franken en de Germaanse Saksen.⁶² Daarnaast zag Roskam de boer als een soldaat, in eeuwige strijd met de weerbarstige bodem en de ongunst der elementen. Hij was van mening dat het Duitse volk een strijd moest voeren tegen het bolsjewisme, het kapitalisme en het jodendom en dat het Nederlandse volk de taak had hierin bij te dragen. Omdat de bezetter in zijn ogen al veel voor de boerenstand gunstige maatregelen had genomen, was het nu tijd om dankbaarheid te tonen. Als de boerenstand de grondslag wilde zijn van het nieuwe volk, dan moest zij meebouwen aan dit nieuwe volk en in heel Europa geschiedenis maken. Vooral in Oost-Europa kon de boerenbevolking een rol van betekenis spelen. In Oekraïne bijvoorbeeld, dat ooit de graanschuur van Europa was, maar onder het bolsjewistische bewind niet eens het Russische volk meer kon voeden. Grote gebieden in het Oosten waren door de Duitsers al bevrijd van de joodse terreur en het bolsjewistisch wanbeheer en het was de taak van de Nederlandse boeren om er voor te zorgen dat het land opnieuw bebouwd zou worden.⁶³

Roskam zag de boerenuitzendingen dus tevens als een belangrijke strijd tegen het

---

⁶⁰ NL-HaNA, Justitie / CA Bijzondere Rechtspleging, 4967/11.

⁶¹ Uit het 'Liber Amicorum' van E.J. Roskam. In te zien in het NIOD, archiefnr 469 invnmr. 1F.

⁶² Robin J. de Bruin, Met 'heilige Inspiration zur Führerschaft', 6.

⁶³ Titelloos stuk, in te zien in het NIOD, archiefnr 467 invnmr. 1E.

marxisme. Zowel marxisme als kapitalisme stonden volgens hem lijnrecht tegenover het nationaalsocialisme. Beiden waren bovendien in zijn ogen loten van dezelfde stam; het egoïstische vrijheidsbeginsel en het individualisme dat door de Franse Revolutie in de wereld werd gebracht. Beiden stromingen waren in Roskams ogen materialistisch, de mens werd slechts gezien als arbeidskracht en de arbeid als koopwaar. Het bolsjewisme zou daarom volgens hem het einde van Europa betekenen en als de Duitse Boerengeest niet tijdig was ontwaakt, was dit het einde van Europa geworden.⁶⁴

Uitzendingen in historische traditie

Naast Roskams ideologische opvattingen over Oost-Europa en de boerenuitzendingen plaatste hij de exploitatie hoogstwaarschijnlijk ook in een langere geschiedenis van boerendom en kolonisatie. In zijn knipselarchief is een artikel te vinden dat geschreven werd door de heer B. Vlekke. Hij maakt in dit artikel gewag van de voortdurende strijd in Oost-Europa tussen Aziaten en Germanen waarbij de Slavische volkeren dit gelaten over zich heen lieten komen. Afwisselend was er vanaf het jaar nul tot 1200 sprake van overheersing door de Aziaten en de Germanen, maar in de dertiende eeuw kwamen Germaanse kolonisten, eerst boeren en toen kooplui, richting Oost-Europa en zij stichtten belangrijke steden zoals Praag en Budapest. Met deze verbreiding van de Duitse Cultuur maakte de Germanisering reusachtige vorderingen. Het zag ernaar uit dat heel Midden Europa één Duits cultuurgebied zou worden. Veel Nederlandse immigranten trokken toen al naar deze gebieden aangezien er in Nederland een groot tekort aan grond was. De Middeleeuwse landbouw had immers een veel groter oppervlakte nodig dan de moderne landbouw.⁶⁵

Mark Mazower stelt dat de Tweede Wereldoorlog en de Oostkolonisatie niet gezien kunnen worden als een breuk. Hoewel historici in de twintigste eeuw vaak hebben beweerd dat deze oorlog een duidelijke breuk was in de geschiedenis, waarmee ze de uniciteit ervan hebben willen benadrukken, zegt Mazower dat het nationaalsocialisme juist past in het verloop van de West-Europese geschiedenis. Antisemitisme was in heel Europa op zijn hoogtepunt, en vooral in Oost-Europa was de komst van de nazi's slechts het houden van een olie op het al vlamme antisemitische vuur. Daarnaast stelt Mazower dat ook de

---

⁶⁴ Tekst van Roskam uit stukken van voor 1 mei 1945: manuscripten, typoscripten, notities, correspondentie. In te zien in het NIOD, archiefnr 469, invnmr. 1G.

⁶⁵ B. Vlekke, De "Drang nach Osten", artikel in het 'Liber Amicorum' van Roskam. In te zien in het NIOD, archiefnr 469, invnmr. 1F.

Oostkolonisatie prima paste bij de tijdsgeest in de jaren '30 en '40 van de vorige eeuw. Alle West-Europese landen van enige betekenis kenden een lange traditie van kolonisatie en dat Duitsland hieraan wilde meedoen was niet meer dan logisch. Bovendien werd uit de lange geschiedenis van kolonisatie ook de legitimatie ervoor verschaft.⁶⁶ Roskam past hiermee prima in de visie van Mazower, ook hij plaatst de Oostkolonisatie in de langere geschiedenis van exploitatie door Duitsers en Nederlanders. Boeren, Mennisten en Doopsgezinden uit Nederland hadden volgens hem eerder welvarende dorpen gesticht in Oost-Europa, die nu door het communisme waren verwoest.⁶⁷

In zijn propagandastukken speelde het element *Lebensraum* een grote rol.⁶⁸ Naast het feit dat het Nederlandse volk als één der Germaanse volken kon meevechten in de strijd tegen het Bolsjewisme, konden de boeren ook de *Lebensraum* voor Nederlanders vergroten. Volgens Roskam waren zoals eerder vermeld 150 jaar eerder ook al honderdduizenden Nederlandse boeren naar het Oosten getrokken, het lag dus in de lijn der traditie dit voort te zetten. Het verlies van Nederlands-Indië aan Japan kon bovendien opgevangen worden door kolonisatie van het Oostgebied.⁶⁹

---

⁶⁶ Mark Mazower, *Hitler's Empire, Nazi Rule in Occupied Europe*.

⁶⁷ Niod, archiefnr 469, invnmr. 1^E.

⁶⁸ R.C. Bijman, *Het leven en denken van de Boerenleider*, 40

⁶⁹ *Ibidem*, 41.

Roskam na de Tweede Wereldoorlog

In het Nieuwsblad van het Noorden van zaterdag 1 mei 1948 stond op de voorpagina een artikel getiteld ‘Roskam is tevreden over zichzelf, *“de boeren hunkerden naar de Landstand”*’ Het artikel geeft de zitting weer die op 30 april 1948 werd gehouden door De Commissie voor Perszuivering ter behandeling van de zaken betreffende de Agrarische Pers en de bladen van de Landstand. De gedagvaarde redacteurs en journalisten van de Agrarische Pers verklaarden gehandeld te hebben uit zakelijke overwegingen of vanuit het boerenbelang. Roskam, leidinggevende van De Landstand, nam echter alle verantwoordelijkheid op zich en leek zich van geen kwaad bewust. Hij verklaarde dat de Landstand tegen de principes van de N.S.B. inging. Op een opmerking van deskundige E. van Haersma Buma uit Den Haag dat de Landstand zelf een totalitaire organisatie was, antwoordde Roskam dat dat een misvatting was. Hij had alleen maar waar te maken en te bevestigen wat in de boeren groeide en leefde. Volgens Roskam waren de boeren zeer tevreden met de Landstand, 80 procent van de boeren betaalde zijn contributie en dat was een geweldig aantal. Hij was van mening dat er sterk gevochten werd tegen de Duitsers. De voorzitter merkte op dat zijn bladen bol stonden van de Duitse ideologie, maar Roskam pareerde dit door de nieuwe Landbouwwetten te plaatsen in het grote geheel van de oorlog. Graf Grote zei volgens Roskam bovendien ooit dat de Landstand hen (de bezetter) altijd dwars zat, en dat zij (de Landstand) zich liever lieten doodschieten dan uit de weg te gaan. Volgens Roskam was het zo maar net. Één van de commissieleden vroeg Roskam of hij ervan overtuigd was dat de Nederlanders hunkerden naar een Landstand met hem als leider, en Roskam antwoordde dat de Nederlanders daar nu nog naar hunkeren. Hij was zich niet van zijn schuld bewust, en was ervan overtuigd dat de Landstand 30.000 boeren behoedde voor arbeidsinzet en honderdduizend bonnen levensmiddelen voor wegslepen bewaarde. Snikkend voegt E.J. Roskam toe aan zijn plicht te hebben voldaan, en dat hij dit voor God en eeuwigheid zou kunnen verantwoorden.⁷⁰

Tenlastelegging en proces

Bovenstaande beschrijving van één van de processen tegen Roskam en zijn eigen uitspraken laten wel zien dat hij zelf in ieder geval van mening was ten gunste van de Nederlandse boeren gehandeld te hebben. Ruim twee jaar na de Tweede Wereldoorlog stond Roskam

---

⁷⁰ Nieuwsblad van het Noorden van zaterdag 1 mei 1948 *“de boeren hunkerden naar de Landstand”* in te zien in NL-HaNA, Justitie / CA Bijzondere Rechtspleging, 4967, Roskam.

terecht voor zijn collaboratie met de bezetter. Een soortgelijk artikel in de Arnhemse Courant handelt over het grote proces dat gevoerd werd tegen Evert Jan Roskam. Er werd hem het volgende ten laste gelegd; zijn lidmaatschap van de Germaanse SS, zijn verantwoordelijkheid als boerenleider van de Landstand voor de financiële en materiële schade welke de geliquideerde of “opgeloste” agrarische organisaties hadden geleden en zijn verantwoordelijkheid voor de uitzending van boeren en landarbeiders door de Nederlandse Oost Compagnie. Daarnaast werd hem tevens zijn verantwoordelijkheid voor de in de Landstand gepubliceerde artikelen gericht op het breken van het verzet verweten als ook het aanvaarden van een gift uit de kas van de Landstand van 120.000 gulden en het pachten van ‘Groot Batelaar’ terwijl de verdachte ervan op de hoogte was dat deze boerderij de werkelijke eigenaar, namelijk Het Leger des Heils was ontnomen. De verdediging die de heer Roskam voerde was volgens de Arnhemse Courant vrijmoedig en rustig en vaak zo breedsprakig dat men de indruk kreeg dat hij bezig was een nevelgordijn op te trekken waarachter hij zich voor directe vragen kon terugtrekken. Er werden meerdere getuigen gehoord in dit proces, die allen niet direct in zijn voordeel spraken. Allereerst werd de heer G. van der Ley, destijds directeur van het Gelderse Landbouwblad, gehoord. Hij gaf aan door Roskam benaderd te zijn om de Gelderse Maatschappij van Landbouw te laten voortbestaan onder de Landstand. Van der Ley wees erop dat 95 procent van de landbouworganisaties de Landstand afwees omdat de organisatie werd ervaren als dwang, opgelegd door de bezetter. Tweede getuige J.M. Bloemhof beheerde enige tijd het vermogen van de heer Roskam maar er werd volgens hem door zekere instanties zo vreemd met dit vermogen omgesprongen dat de getuige al snel voor zijn taak bedankte. Als laatste werd Geert Ruiters, voormalig directeur-generaal van de landbouw en thans gedetineerd, opgeroepen als getuige. Hij sprak hoofdzakelijk over de positie van Roskam. Volgens Ruiters liep het met de Landstand spaak en werd geprobeerd verandering aan te brengen in de leiding. Ruiters leidde als N.S.B.-er het onderzoek, hij zag Roskam als een fantast die plaats moest maken voor een andere leider.

Na het horen van de getuigen kwam de rol van de verdachte in de Oost-Compagnie ter sprake. Hij zei hierin een rol gespeeld te hebben omdat hem werd beloofd dat 300.000 ton graan uit de Oekraïne geëxporteerd zou worden naar Nederland. Van kolonisatie werd volgens Roskam niet gesproken, en na de oorlog zou wel worden bepaald of Nederland nou wel of niet een stuk van Rusland zou krijgen. Daarna werd Roskam nog aan de tand gevoeld over de gift van 120.000 gulden die hij ontvangen zou hebben van de Landstand, maar Roskam beweerde dit geld nooit getoucheerd te hebben. Deze aantijging werd dan ook geschrapt uit de tenlastelegging.

De verdediger van E.J. Roskam, de heer J. Boor uit Utrecht, gaf zijn cliënt tijdens het proces weer als een niet in politiek geïnteresseerd man die voor de oorlog een kandidatuur voor de Tweede Kamer afwees om in de eerste plaats te kunnen vechten voor de belangen van de bedreigde boerenstand. Toen zijn eigen partij hem niet meer de gelegenheid kon bieden voor zijn aspiraties wendde hij zich tot de NSB. De zaak Damave zou Roskam in een vals licht geplaatst hebben. Als laatste bracht de verdediger bewijsstukken naar voren die lieten zien dat de verdachte executie van politieke gevangenen heeft weten te voorkomen en bovendien goed werk heeft verricht voor slachtoffers in concentratiekampen. Het Tribunaal kwam tot de uitspraak dat de verdachte niet op enig eigen voordeel uit is geweest, geen verraad heeft gepleegd en landgenoten heeft geholpen. De uiteindelijke uitspraak moest nog volgen.⁷¹

Uitspraak

Het dossier van E.J. Roskam in het CABR bevat verschillende verklaringen van mensen die door hem geholpen zijn gedurende de Tweede Wereldoorlog. Uit een gekriebeld handschrift van de heer G. Esmeyer kan worden ontcijfert dat hij en zijn jongste zoon, zijn dochter en zijn vrouw op 25 april 1944 werden opgepakt. De oudste zoon Samuel werd onder de naam Paul gezocht als leider van de Rotterdamse K.P. en de hele familie werd opgepakt en in de cel gezet. Op 1 mei werden ze overgeplaatst naar een cel in het gebouw van S.D. Aldaar verscheen E.J. Roskam, de broer van zijn vrouw, die persoonlijk de celdeur opende en verklaarde dat ze vrij waren. Zonder verder verhoor kon de familie huiswaarts keren. Later is gebleken dat de bedoeling was de briefschrijver als gijzelaar naar Vught over te brengen. Hij schrijft:

‘ik heb dus met mijn gezin, onze bevrijding te danken aan ongevraagde bemiddeling (...) van mijn zwager de heer E.J. Roskam te Lunteren.’⁷²

Ook Joh. van der Flier schreef een brief aan de heer president van het tribunaal te Arnhem in het voordeel van E.J. Roskam. De briefschrijver, die de heer Roskam kende vanaf zijn jongelingsjaren, weet het NSB lidmaatschap van Roskam aan de onhoudbare economische

---

⁷¹ In de Arnhemse Courant van maandag 10 mei van 1948 staat een artikel getiteld ‘doel moest de middelen heiligen, Evert Roskam, De Boerenleider, Was Een Leider Zonder Boeren, Get. Ruiters: „Landstand was een bodemloze put”. In te zien in NL-HaNA, Justitie / CA Bijzondere Rechtspleging, 4967, Roskam.

⁷² Handgeschreven brief in te zien in NL-HaNA, Justitie / CA Bijzondere Rechtspleging, 4967, Roskam.

toestanden die er in Nederland en Europa heersten. Ook al waren de wegen van Roskam en Van der Flier vanaf dat moment gescheiden, toch was laatstgenoemde getuige van Roskams persoonlijke inzet bij het bevrijden van veroordeelden. Zo werd er op een zondag in de Kerk gebeden voor twee jonge mensen, Ligtvoet uit Amsterdam en Schuil uit Harderwijk, die op maandag gefusilleerd zouden worden. Roskam was hier zichtbaar door aangeslagen en hij bezocht de directeur van de gevangenis om uitstel van executie te bewerkstelligen en wendde zich daarna tot Seyss Inquart en ten slotte tot Christiansen met het uiteindelijke resultaat dat de executie niet doorging en beide veroordeelden nu weer in de maatschappij zijn teruggekeerd. 'Zo was zijn streven: te redden wat er te redden viel.' De verklaring hield overigens niet in dat ondergetekende het eens was met Roskam, maar hoe verkeerd zijn handelingen ook waren, zijn goede handelingen moesten volgens hem ook naar voren worden gebracht.⁷³

Of verklaringen van dezer aard Roskam hebben kunnen helpen in zijn proces is natuurlijk de vraag, maar feit is dat hij geen bijzonder zware straf kreeg, zeker in vergelijking met diegenen die hadden gestreden in de Waffen-SS.⁷⁴ De uitspraak overwoog dat de beschuldigde zich aansloot bij de NSB, lid was van de SS, propaganda van de NOC bevorderde, hulp verleende aan het uitzenden van boeren en landarbeiders naar de gebieden in het Oosten, propaganda maakte voor de Landstand, financieel voordeel trok uit de door de bezetter getroffen maatregelen en openlijk blij gaf van ingenomenheid met de vijand. Er werd hem drie jaar en zes maanden internering opgelegd, waar zijn jaren in voorarrest van werden afgetrokken, en daarnaast werd hij ontzet uit het kiesrecht en het recht tot het ooit nog vervullen van enige functie in de landbouworganisatie.⁷⁵ Roskam ging in beroep omdat hij hersteld wilde worden in zijn politieke rechten, maar het beroep werd afgewezen.⁷⁶

Roskam; van Boerenleider tot boer 1950-1974

Na zijn proces was Roskam een vrij man. Hij vestigde zich in Lunteren op een boerderij. Ook na de oorlog bleef hij zichzelf zien als een Saksische boer. In 1961 schreef hij een brief aan Lou de Jong over zijn rol tijdens de bezetting. In deze uiteenzetting bleef hij trouw aan zijn antisemitische principes. Ook de nationaalsocialistische geest die ten grondslag had gelegen

---

⁷³ NL-HaNA, Justitie / CA Bijzondere Rechtspleging, 4848/33.

⁷⁴ Robin J. de Bruin, Met 'heilige Inspiration zur Führerschaft' 31.

⁷⁵ NL-HaNA, Justitie / CA Bijzondere Rechtspleging, 4848/36.

⁷⁶ NL-HaNA, Justitie / CA Bijzondere Rechtspleging, 4967, Roskam.

aan de Landstand noemde Roskam van levensbelang omdat West-Europa zonder deze geest hopeloos te gronde zou gaan. Hij noemde de Duitse R. Walther Darré nog steeds één van zijn geestverwanten, wat aangeeft dat hij nog geen andere opvattingen had over de rassenkwestie. Ook andere stokpaardjes kon Roskam niet loslaten, hij was nog steeds tegen het staatsabsolutisme dat in zijn ogen altijd zou voortkomen uit democratie. Bovendien bleef hij een tegenstander van het communisme. In een interview met Eelke de Jong ging hij in op de rassenleer die hij nog steeds aanhing, en gaf hij er blijk van nog steeds te geloven in de drie oerstammen waaruit Nederlanders gevormd werden en het verwantschap dat zij hadden met de Duitsers.⁷⁷ Hoewel zijn ideeën grotendeels hetzelfde bleven na de oorlog steunde hij, als uitgesproken anti-democraat, wel openlijk de democratische Boerenpartij.

Roskam stierf op 4 oktober 1974. Hij werd begraven op de Algemene Begraafplaats te Lunteren, op zijn eigen verzoek naast de NSB'er Reydon. Op zijn graf prijkt een odal-rune dat symbool staat voor 'overgeërfd bezit'. De *Blut und Boden* theorie kon hij zelfs na zijn dood niet loslaten.⁷⁸

---

⁷⁷ R.C. Bijman, *Het leven en denken van de Boerenleider*, 46-47.

⁷⁸ *Ibidem*, 48-49.

Conclusie

Het leven van Evert Jan Roskam stond grotendeels in het teken van zijn idealisering van het boerendom. In de NSB ideologie vond hij aansluiting met zijn eigen ideeën over de puurheid van het boerenbestaan en de verbondenheid van boeren met het land. Waar hij voor zijn NSB lidmaatschap een onbeduidend bestaan leidde – zijn werkzame leven bestond voornamelijk uit het (mee)werken in een levensmiddelenbedrijf en een aantal financiële fiasco's – was hij binnen de NSB vrijwel direct op zijn plaats en kreeg hij functies die pasten bij het idee dat hij had over zichzelf, een ontwikkelde man met de enige juiste hervormingsplannen voor de boerengemeenschap in Nederland. In hoeverre Roskam daadwerkelijk capabel was voor de functie van Boerenleider valt te betwisten. Meer dan eens werd hij zowel tijdens als na de Tweede Wereldoorlog door collega's en superieuren afgeschilderd als een man van praatjes, maar met weinig capaciteiten en leiderschapskwaliteiten. Het is dan ook vast niet voor niets geweest dat hij na amper twee jaar uit zijn functie van Boerenleider werd ontslagen. Volgens eigen zeggen zou Roskam zelf zijn opgestapt omdat de bezetter niet aan de aan hem gedane beloften kon voldoen omtrent de voedselvoorziening in Nederland, maar aannemelijker is dat hij werd ontslagen vanwege frauduleuze praktijken. Wie de archiefstukken erop naslaat en hoor en wederhoor toepast op dit verhaal, kan echter niet anders dan erkennen dat hoewel Evert Jan Roskam zich zonder twijfel heeft ingelaten met onfrisse zaken, hij dit waarschijnlijk niet zozeer uit opzet deed als wel uit dommigheid. Eenzelfde conclusie kan getrokken worden uit zijn betrokkenheid bij de boerenuitzendingen van de NOC. Hoewel achteraf gesteld kan worden dat de uitzendingen alles behalve succesvol waren, was Roskam van mening dat hij handelde in het voordeel van de boerengemeenschap. In de eerste plaats omdat hij hoopte dat zijn medewerking aan het project van de NOC voor het Nederlandse volk graan zou opleveren uit het Oosten en ten tweede omdat hij meende dat een boerenbestaan opgebouwd kon worden in Oost-Europa en dat dit *Lebensraum* zou opleveren voor het Nederlandse volk. In hoeverre hij op de hoogte was van de taferelen die zich afspeelden aan het Oostfront is onduidelijk. Roskam ging zelf driemaal naar de Oekraïne en Wilna, maar schreef hierover geen verslagen. In zijn verhoren geeft hij te kennen dat hij weliswaar naar aanleiding van klachten richting het Oosten afreisde, maar dat deze in zijn ogen vaak onterecht waren. Je zou verwachten dat ook hij aan de ontwikkelingen aan het Oostfront had kunnen aflezen dat de situatie aldaar voor Nederlandse boeren niet ideaal was. Dat impliceert echter wel dat hij hiervan op de hoogte moest zijn. Daar komt nog bij dat Roskam niet tot het einde van de oorlog propaganda bleef maken voor de uitzendingen van de NOC, toen hij uit zijn functie van Boerenleider werd

ontzet, hielden deze taken ook op. Tijdens zijn proces zegt hij alleen propaganda gemaakt te hebben voor de NOC in de tijd dat het voor boeren nog niet gevaarlijk was om in de Oost te werken. Voor wat er later gebeurde voelde hij zich overduidelijk niet verantwoordelijk.

Zijn ideologische inslag was van grote invloed op zijn NSBcarrière en zijn betrokkenheid bij de NOC. Hij zag de boerenuitzendingen in het licht van de strijd die de Germaanse volkeren moesten voeren in Oosteuropa tegen de Joodse terreur en het bolsjewisme. Het marxisme zag hij als een groot gevaar, evenals het kapitalisme, twee ideologieën die hij beschouwde als loten uit dezelfde stam. De volgens Roskam zeer individualistische insteek van beiden stond hem niet aan.

Roskam zag de Oostkolonisatie niet als een nieuw fenomeen dat mogelijk werd gemaakt door de Tweede Wereldoorlog, maar beschouwde het als een langere traditie van exploitatie door de Germaanse volkeren. Dit kan men aflezen aan het feit dat hij continuering zocht voor de Nederlandse boeren die volgens hem 150 jaar voor de Tweede Wereldoorlog al afreisden naar het Oosten om daar boerendorpen te stichten. Zijn opvatting past in de theorie van Mark Mazower, die de Oostkolonisatie van het Derde Rijk beschouwde als een logische stap in de geschiedenis van West-Europa en Duitsland in het bijzonder.

In het algemeen kan gesteld worden dat Evert Jan Roskam, hoewel ideologisch zeer gedreven, het niet moest hebben van de uitwerking van zijn ideeën. Tot het einde toe bleef hij overtuigd van het idee dat zijn drijfveren en doelen tijdens de Tweede Wereldoorlog zuiver waren geweest en dat ze niet zozeer de bezetter in de kaart speelden als wel de bezetter tegenwerkten. Of hij deze redenering inzette om zichzelf vrij te pleiten is nu natuurlijk niet meer te achterhalen, maar zijn standvastigheid en de documenten die hij al produceerde ten tijde van de oorlog laten wel zien dat hij daadwerkelijk begaan was met de Nederlandse boerenstand en met de voedselvoorziening voor het Nederlandse volk. Hij probeerde zijn positie binnen de NSB in te zetten om voedsel af te dwingen, maar faalde daarin meer dan eens. Ook probeerde Roskam met man en macht om ervoor te zorgen dat Nederlandse boeren niet tewerk gesteld zouden worden in of ten bate van de Duitse voedselindustrie. Dit is waar de schoen enigszins knelt, hoewel hij zich dus verzette tegen het verplaatsen van arbeidskrachten naar Duitsland, stemde hij wel in met het uitzenden van boeren naar Oost-Europa. Waarschijnlijk wist hij dit voor zichzelf te verantwoorden omdat het hier vrijwillig vertrek betrof en omdat hij er graan voor het Nederlandse volk mee opeiste. Roskam had echter na zoveel vage beloftes van Duitse zijde misschien beter moeten weten.

Literatuurlijst

Literatuur

Barnouw, David, *Oostboeren, Zee-germanen en Turfstekers, kolonisatie tijdens de Tweede Wereldoorlog* (Amsterdam 2004).

Bramwell, Anna, *Blood and Soil. Walter Darré & Hitler's 'Green Party'* (Buckinghamshire 1985).

Jong, L de, *Het koninkrijk der Nederlanden in de Tweede Wereldoorlog V, maart '41-juli '42, eerste helft* (Den Haag 1974).

Klemann, Hein, A.M., *Nederland 1938-1948 Economie en Samenleving in tijden van oorlog en bezetting* (Amsterdam 2002).

Lindeman, L., *Het socialisme van de NSB* (Utrecht, 1943).

Mazower, Mark, *Hitler's Empire, Nazi Rule in Occupied Europe* (Londen 2008).

Ru, J.H. de, *Landbouw en Maatschappij. Analyse van een boerenbeweging in de crisisjaren* (Deventer 1979).

Snyder, Timothy, *Bloedlanden, Europa tussen Hitler en Stalin* (Amsterdam, Nederlandse vertaling, 2011).

Trienekens, G.M.F. , *Tussen ons volk en de honger. De voedselvoorziening, 1940-1945* (Soest 1985).

Lijst van ongepubliceerde literatuur

Boer, B.H. de, *De Nederlandse Landstand: geschiedenis van een nationaal-socialistische landbouworganisatie 1940-1945* (doctoraal scriptie geschiedenis, Rijksuniversiteit Groningen 1991) 15.

Bijman, R.C., *Het leven en denken van de Boerenleider. Een biografie van Evert Jan Roskam Hzn. (1892-1974)* (Bachelorscriptie, Utrecht 2007) 29.

Bruin, Robin J. de, *Met 'heilige Inspiration zur Führerschaft' : E.J. Roskam, Boerenleider* (scriptie werkcollege NSB, Vrije Universiteit Amsterdam, 1995) 17.

Naeff, Frans, De Nederlandsche Oost Compagnie N.V. : een onderzoek naar de achtergronden van de Nederlandse Oostinzet en de werkzaamheden van Nederlanders in Oost-Europa onder Duitse bezetting (Doctoraal scriptie geschiedenis, Amsterdam 1981)

Archiefstukken

Nationaal Archief, Centraal Archief voor Bijzonder Rechtspleging, 4967.

Nationaal Archief, Centraal Archief voor Bijzonder Rechtspleging, 4848.

Nederlands Instituut voor Oorlosdocumentatie, archief 469, Evert Jan Roskam.

Nederlands Instituut voor Oorlosdocumentatie, archief 176, NOC.